

FEMALE LITERATURE IN LINGUA MADRE DUEMILASEI

Ana Maria Pătrașcu (Tomaziu-Pătrașcu)
PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

*Abstract: The volume *Lingua Madre duemilasei* is a collection of stories, published with the first edition of the contest "Lingua Madre". The volume is the result of an initiative which aiming at two main goals: on the one hand, to bring to the fore the generations of migrant women who write, manifesting a close relationship between thought and language, and, on the other hand, to communicate to the others the realities in the countries those women come from. The volume includes stories narrated by Moroccan, Senegalese, Vietnamese, Indian, Romanian, Argentinian and Italian women who participated on the above mentioned contest. Some of them represent real life stories, and others, true documentaries of very faraway journeys. It is the outcome of a synthesis between two worlds: the world of the country of origin and the world of the host country. The language used in writing is Italian, according to the residence country where the contest has been held. In the present volume, there are four texts written by Romanian authors: Ana Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*, Alina Popa, *Ciò che è rimasto di quei giorni felici*, Rita Takacs, *Identità*, and Valentina Călugăreanu-Tihenchi, *Dal diario di Elena*.*

Keywords: female literature of migration, Romanian writing, ethnicity, plurality, intercultural projects

*I sentimenti attraversano le frontiere senza passaporto, siano essi buoni o cattivi.*¹ (Rita Takacs, *Identità*)

Volumul *Lingua Madre duemilasei* este o culegere de povestiri, apărută în prima ediție a concursului „Lingua Madre”. Acest volum este rezultatul unei inițiative care a urmărit două scopuri principale: pe de o parte, să aducă în prim-plan generațiile de femei imigrate care scriu, manifestând un raport strâns între gând și limbaj, iar pe de altă parte, să comunice altora realități din țările din care provin aceste femei.

Se qualcuno vuole capire qual è l'Italia 2010, con quali persone si trova a convivere, quali cambiamenti ha apportato l'immigrazione, ha due modi: l'osservazione diretta e l'ascolto delle persone che incontra o la lettura di libri. L'una insieme all'altra gli offre le migliori opportunità di capire a fondo. Questo è un libro che può aiutare a conoscere le persone che incontra nella sua giornata e quelle che sfiora senza poter comunicare. Sono tutte voci femminili, racconti scritti da donne immigrate o da italiane che guardano attente alla migrazione. Non si tratta di testi tutti dello stesso livello, ce ne sono alcuni di valore letterario

¹ Sentimentele traversează frontierele fără pașaport, fie bune, fie rele (traducerea noastră).

altri no, ma tutti costruiscono un quadro complessivo utile per vivere l'Italia attuale (e le prossime italie).²

Volumul cuprinde povești narate de femei marocane, senegaleze, vietnameze, indiene, române, argentinieni și italiene care au participat la concursul „Lingua Madre”. Unele reprezintă povești de viață, iar altele, adevărate reportaje ale unor călătorii de departe. Concursul „Lingua Madre” este rezultatul unei sinteze dintre două lumi: lumea țării de origine și lumea țării gazdă, fiind o coeziune culturală și relațională care funcționează ca un tot cultural. Daniela Finocchi o citează pe ministrul Cécile Kyenge³, care afirmă că:

Le differenze, la nostra identità multipla, il mescolarsi con altre culture non devono farci paura ma arricchirci. Ognuno di noi (anche la sottoscritta) vive al suo interno un incontro e uno scontro di culture e solo parlando e confrontandosi, avendo l'opportunità, lo spazio di vivere tutto questo si arriva a trovare un equilibrio, che consente di parlare senza urlare e di trasmettere il nostro messaggio.⁴

Limba folosită este italiană, conform țării de rezidență în care s-a realizat concursul.

În acest volum există patru texte scrise de autoare de naționalitate română: Ana Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*, Alina Popa, *Ciò che è rimasto di quei giorni felici*, Rita Takács, *Identità*, și Valentina Călugăreanu – Tihenchi, *Dal diario di Elena*.

Nefiind posibil ca textele să fie scrise în limba maternă (arabă, vietnameză, bengaleză, română), s-a apelat la ajutorul unor coautoare, de naționalitate italiană, care s-au ocupat de forma corectă a textului. După cum afirmă autoarea prefeței acestui prim volum, Ferdinanda Vigliani, acest mod de a scrie „asistat” nu alterează cu nimic identitatea textului. Părerea noastră în legătură cu „puritatea textului” pune sub semnul întrebării ceea ce înseamnă identitate absolută. O demonstrează chiar anumite fragmente ale unor povestiri, care trădează cu ușurință intervenția altcuiva (a coautorului italian), care preface textul. Aceste părți „alipite” întregului transformă discursul original într-unul artificial și impersonal. Iată cum se termină povestirea autoarei Francisca Abregù Lopez, originară din Peru:

Devo confessare che questa esperienza mi aiutò molto a capire i miei rapporti familiari – con la mia famiglia acquisita e con la mia famiglia di origine - , mi insegnò a capire certe dinamiche sociali – antropologiche delle società che ci ospita, mi diede una chiave di lettura

² Maria Rosa Mura, „Literatura dell'immigrazione in Italia – Lingua madre Duemiladodici. Racconti di donne straniere in Italia”, *Il gioco degli specchi. Migranti – Cultura – Società*, Periodico on-line, Nr. 1, 2014. <<http://www.ilgiocodeglispecchi.org/libri/scheda/lingua-madre-duemiladodici-racconti-di-donne-straniere-italia>>:

„Dacă cineva ar vrea să înțeleagă care este Italia anulului 2010, cu ce persoane ar trebui să trăiască, ce schimbări a adus imigrația, are două căi: observarea directă a persoanelor pe care le întâlnește ori lectura cărților. Și una, și cealaltă îi va oferi cele mai bune posibilități pentru a înțelege totul. Aceasta este o carte care îl poate ajuta să cunoască persoanele pe care le întâlnește într-o bună zi sau cele pe care le atinge fără a putea comunica. Sunt toate voci feminine, povestiri scrise de imigrante sau de femei de naționalitate italiană, care privesc cu atenție migrația. Nu este vorba doar de texte de același nivel: sunt unele care au o valoare literară, iar altele, nu, însă toate construiesc un tablou complex, util pentru a putea trăi într-o Italie actuală (sau în următoarele Italii).” (traducerea noastră)

³ Kashetu Kyenge (numită și Cécile), de origine congoleză, este un personaj politic italian. A fost ministru al integrării pe perioada Guvernului Letta.

⁴ *Idem*, „Diferențele, identitatea noastră multiplă, amestecul cu alte culturi nu trebuie să ne producă teamă, ci să ne îmbogățească. Fiecare dintre noi (chiar și subsemnata) trăiește, în interiorul său, o întâlnire și o confruntare de culturi și doar vorbind și confruntându-ne, avem posibilitatea, spațiul de a trăi toate acestea și de a ne găsi echilibrul, care consimte să vorbească fără a urla și să ne transmită mesajul.” (traducerea noastră).

sulla mia immigrazione e il perché delle mie scelte. Soprattutto mi aiutò tantissimo a vivere con consapevolezza e serenità il mio essere una «straniera extracomunitaria».⁵

La fel se termină, de exemplu, și textul scris de româncă Agnes Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*: „L’Italia non mi delude più! Ho trovato me stessa e la vita qui. Mi sento fortunata ad aver accettato la richiesta dei dottori di non lasciare mai questo Paese e soprattutto sono fortunata di portare dentro di me il fegato di qualcuno che una volta era italiano”⁶.

Un alt obiectiv al concursului îl constituie autoarele de naționalitate italiană care au intrat în contact cu imigrante provenind din diferite țări și care au simțit nevoia de a povesti această experiență, evidențiind elemente referitoare la diferența/asemănarea dintre culturi: „Differenze e differenze. L’uso del singolare guarda alla differenza sessuale, fondamento della libertà e dell’orgoglio di essere donna, posti a paradigma di tutte le altre differenze, declinate nella loro pluralità, riconosciute, rispettate e considerate preziosa risorsa”⁷.

Din acest punct de vedere, noi credem că textele scrise de autoare italiene demonstrează mai multă naturaleză și originalitate, poate și pentru că, scriind despre alții, au reușit să se detașeze de faptele prezentate, firul povestirii derulându-se mai ușor decât în cazul povestirilor la persoana întâi. (Annamaria Acquistapace, *Una foto a colori*, Novita Amadei, Vera, Anna Maria Bracale Ceruți, *Kalpanà Desai*, etc.).

Ceea ce unește aceste povestiri este același element legat de raportul dintre identitate și alteritate, lupta femeilor de a se re poziționa pe o anumită scară socială, de a munci și de a supraviețui noului context, fiind solidare unele cu altele. Am putea vorbi despre o temă a solidarității între femei care parcurge toate aceste volume, indiferent de proveniența autoarelor sau de conținutul scrierilor. Atunci când „due donne si incontrano, ciò che appare in quel primo impatto è la comune appartenenza allo stesso sesso, prima della nazionalità, della lingua o del ceto sociale”⁸.

Povestirea autoarei Agnes Alexandra Onea privește un episod din propria copilărie, care coincide cu venirea în Italia pentru a-și regăsi părinții. În text apar secvențe de violență domestică la care asistă copiii din România. Bărbații întruchipează personaje brutale, care beau până la epuizare, pentru ca apoi să-și bată nevasta sub ochii propriilor odrasle. Întreaga familie emigrează în Italia, dar fetița este, în continuare, martora unor repetate svențe de violență conjugală. Italia, cea pe care și-o imaginase înainte de plecare, îi o realitate care o înspăimântă și o dezamăgește în egală măsură. Nevoia urgentă de o operație cu transplant de ficat o determină să creadă că s-a născut a doua oară, de data aceasta descoperind o altă Italie, despre care se vorbea în România, o țară a posibilităților, a realizării tuturor speranțelor. Rămâne totuși

⁵ Francisca Abregù Lòpez, *Hai scoperto chi sei?*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 15; „Trebuie să mărturisesc că această experiență m-a ajutat mult să înțeleg raporturile mele familiale – cu familia mea dobândită și cu familia mea de origine - m-a învățat să înțeleg anumite dinamici social-antropologice ale societății care ne găzduiește, mi-a dat o cheie de lectură asupra imigrației mele și asupra alegerilor mele. Înainte de toate, însă, m-a ajutat foarte mult să trăiesc cu conștiința și seninătatea de a fi o «străină extracomunitară».” (traducerea noastră).

⁶ Agnes Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*, Daniela Finocchi, *op. cit.* p. 140; „Italia nu mă mai dezamăgește deloc! M-am regăsit aici. Mă simt norocoasă că am acceptat cererea doctorilor de a nu părăsi niciodată această țară și, mai ales, mă simt norocoasă pentru că port în mine ficatul unuia care, odată, era italian.”(traducerea noastră).

⁷ Daniela Finocchi, *op. cit.*, Introducere. „Diferențe și diferențe. Folosirea singularului în ceea ce privește diferența sexuală, fundamentul libertății și orgoliului de a fi femeie, o paradigmă a tuturor altor diferențe, declinate în pluralitatea lor, recunoscute, respectate și considerate o resursă prețioasă.” (traducerea noastră).

⁸ *Ibidem*. “când se întâlnesc două femei, primul impact este constituit de apartenența la același sex, înainte de naționalitate, de limbă sau categorie socială” (traducerea noastră).

nostalgia pentru locurile din țara de origine, așa cum rămân treze în memorie amintirile despre biscuiții dați de bunica și pe care îi împărțea, fericită, cu vărul său.

Începutul povestirii reprezintă o justificare a textului, motivul pentru care l-a scris: „Questa è l'unica cosa che mi toglie dal mondo reale. Scrivere è il mio miglior amico, un amico vero perché i segreti li sa mantenere. Scrivere è la sola cosa che faccio quando sono giù di morale. E nell'ultimo periodo mi sono resa conto di esserlo troppo spesso.”⁹

Textul Alinei Popa, în schimb, este o întoarcere într-un trecut idealizat al copilăriei și care ia forma nostalgiei. Este povestirea unei persoane aflată între două lumi, o luptă pentru recâștigarea primei identități, așa cum ea însăși o mărturisește. Orice deplasare fizică sau mentală implică o serie de componente ale migrației, iar trauma deplasării nu are doar consecințe negative, dacă este rafinată în sens artistic și cathartic. Deplasarea dintr-un spațiu într-un altul, necunoscut, poate fi sursa unor tensiuni emoționale pe care imaginarul le prelucrează.

Quando ho deciso di venire in Italia sapevo che tutto questo sarebbe rimasto là, sarebbe rimasto in mondo dell'infanzia, in un mondo che sparisce sempre, e che non avrei più avuto quella felicità. Quando sono arrivata qui mi sono trovata davanti a un mondo che non aveva niente di uguale all'altro. Sono passata dalla piena felicità a un mondo cui non voglio dare un nome. [...] Voglio dimostrare a me stessa che posso essere uguale a quella che ha lasciato in passato un mondo pieno di felicità. E so che posso, perché ho la volontà di arrivare fino in fondo... con tutti i sogni dell'infanzia.¹⁰

În opinia noastră, aceste două povestiri nu oferă semnele unor scrieri literare de valoare, însă sunt încercări de exprimare a propriilor emoții legate de experiența migrației. Ele corespund literaturii de migrație din prima fază, aceea a confesiunii, care aparține totuși categoriei de scrieri literare pe tema migrației, așa cum a definit-o Armando Gnisci. Povestirea Ritei Takacs, *Identità*, este, însă, plină de semnificații. Scrisă la persoana întâi, de altfel ca și celelalte două, constituie confesiunea unei persoane aflate în suferința provocată de contradicția asupra identității, așa cum o dovedește chiar titlul. Această suferință este datorată imaginii pe care o au italienii despre România și despre oamenii ei și cu care ea se identifică. De aceea, își va îndrepta toată energia de care este capabilă spre a modifica această optică. Tonul cu care este scris textul este reflexiv, punctând asupra antitezei dintre „aici și acolo“, „acum și atunci“. Nostalgia readuce în prim-plan amintiri din perioada de dinainte de comunism, menite să descrie o realitate fericită în comparație cu prezentul ancorat într-o realitate necunoscută. O notă acuzatoare este adusă perioadei de după căderea comunismului, care a destabilizat întreaga societate românească, cuprinsă de dorința de a aduna capital, părăsind astfel granițele țării:

Anche nei tempi della dittatura comunista eravamo felici. Perché nessuno aveva più del vicino e tutti erano solidali con tutti.(...) Non avevamo la Coca-Cola, certo, ma ne avevamo

⁹ Agnes Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 135: „Acesta este unicul lucru care mă sustrage din lumea reală. Scrisul este unicul și cel mai bun prieten, un prieten adevărat, pentru că știe să păstreze secretele. Scrisul este singurul lucru pe care îl fac atunci când am moralul cazut. Și în ultima perioadă, îmi dau seama că îl am prea des.” (traducerea noastră).

¹⁰ Alina Popa, *Ciò che è rimasto di quei giorni felici*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, pp. 157-158: „Când am decis să vin în Italia, știam că totul ar fi rămas acolo, ar fi rămas în lumea copilăriei, într-o lume care dispare mereu, și că nu aș mai fi avut niciodată aceeași fericire. Când am ajuns aici, m-am trezit în fața unei lumi care nu avea nimic în comun cu cealaltă. Am trecut de la fericirea deplină la o lume pe care nu vreau s-o numesc. [...] Vreau să-mi demonstrez că pot să fiu la fel cu cea care a lăsat în trecut o lume plină de fericire. Și știu că pot, pentru că am voința de a ajunge până la capăt... cu toate visele copilăriei.” (traducerea noastră).

bisogno? Dopo la Rivoluzione del 1998 però tutto è cambiato. La liberalizzazione! Il desiderio di arricchirsi si è diffuso rapidamente come un virus e ha mutato geneticamente gli animi, i pensieri.¹¹

Așa cum am afirmat, de altfel, ceea ce leagă aceste povestiri, scrise de femei străine, de naționalitate diferită, este reflecția asupra identității și suferința legată de alteritatea acesteia:

Quando penso a me, penso a due persone che lottano minuto per minuto, ora per ora, di per di, settimana per settimana, mese per mese, anno per anno per essere una sola persona, ma una sola persona che non vuole lasciare una per l'altra, una persona che vorrebbe convivere con entrambi sostanzialmente, perchè non potrebbe fare a meno di nessuna delle due...¹²

Visul Occidentului este, de cele mai multe ori, asemănat zborului unei păsări care nu este conștientă de ceea ce o așteaptă la aterizare: „D'altronde gli uccelli sanno iniziare il volo, ma non sanno mai cosa li aspetta finchè non atterrano.”¹³

Unii văd problema identității sub aspectul unei infinite metamorfoze, într-o continuă stare de mimetism, un joc al măștilor care (re)vine interpretat în fiecare zi, doar pentru a nu părea diferit de ceilalți, în mijlocul cărora te afli, aceasta devenind o tehnică comună pentru a supraviețui într-o țară străină. Seamănă cu o „lecție de supraviețuire”, după cum o recomandă chiar titlul: „Prima di tutto, ovviamente, bisogna muoversi come un italiano. Dopodichè bisogna continuare a muoversi come italiani. Anche quando non interessa nessuno. Anche quando si vive nell'ombra e senza ombra, accumulando tecniche di travestimento, pur continuando a provarne di nuove”¹⁴

Titlul povestirii, cât și textul în sine, ne trimit cu gândul la romanul lui Piero Colaprico¹⁵, *Manuale di sopravvivenza per immigrati clandestini*, apărut la Milano, în anul 2007, având ca protagonist un fost polițist român, emigrat în Italia. Joan Lovinescu este un fost polițist, suspendat din funcție în urma unor greșeli comise în timpul serviciului. El emigrează în Italia, unde începe o viață de clandestin, undeva la periferia orașului Milano, locul în care își împarte existența între mersul cu metrourul în centru, pentru a cerși în fața unei biserici, și adăpostul său într-o baracă înaintea de lăsarea întinericului. Statutul de clandestin îi atrage numeroase necazuri, inclusiv atenția unui alt fost polițist, italian, Aurelio Panebianco, rămas și el fără loc de muncă și „certat cu legea”. El va avea rolul de a-l urmări pe Lovinescu, însă începe să se confunde atât de mult cu acesta, încât își conține rapoartele pentru șeful său, începând fraza cu „Mi chiamo Joan Lovinescu e...”

¹¹ Rita Takacs, *Identità*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p.188; „Chiar și în timpul dictaturii comuniste eram fericiți. Pentru că niciunul nu avea mai mult decât vecinul și toți erau solidari cu toți. [...] Nu aveam Coca-Cola, bineînțeles, dar cine avea nevoie? După Revoluția din 1989, însă, totul s-a schimbat. Liberalizarea! Dorința de îmbogățire s-a răspândit repede ca un virus și a schimbat genetic sufletele, gândurile.” (traducerea noastră).

¹² Francisca Abregú Lopez, *Hai scoperto chi sei?*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 15; „Când mă gândesc la mine, mă gândesc la două persoane care luptă minut după minut, oră după oră, zi după zi, săptămână după săptămână, lună după lună, an după an pentru a fi o singură persoană, însă o persoană care nu vrea să o lase pe una pentru cealaltă, o persoană care ar vrea să conviețuiască substanțial cu amândouă, pentru că nu ar putea renunța la niciuna dintre cele două...” (traducerea noastră).

¹³ Sonia Aimiuwu, *Lettera dall'Italia*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 26; „Pe de altă parte, păsările știu cum să-și înceapă zborul, dar nu știu ce le așteaptă până nu aterizează.” (traducerea noastră).

¹⁴ Clementina Sandra Ammendola, *Come si diventa italiano?*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 39. „Înainte de toate, evident, trebuie să te miști ca un italian. După aceea trebuie să continui să te miști ca italienii. Chiar și când nu interesează pe nimeni. Chiar și când se trăiește în umbră și fără umbră, acumulând tehnici de travestire, chiar în timp ce încerci altele noi.” (traducerea noastră).

¹⁵ Piero Colaprico, născut la Putignano, în anul 1957, este un jurnalist și scriitor italian.

Questi resoconti prendono la forma di un diario-manuale, structurat în lezioni, per sopravvivere a Milano quando si e clandestini: dove trovare un pasto gratuit, dove lavarsi, come trovare un lavoro. Attraverso questo rapporto così strano, che si concretizza nel momento în cui pedinator e pedinat se conoscono personalmente, Aurelio scopre l'umanità dell'Altro, e si accorge che i migranti e i clandestini sono uomini e donne, persone, prima di qualsiasi altra descriione.¹⁶

Emigrarea se transformă într-un eveniment traumatic care afectează substanțial spiritul. Pentru a putea supraviețui, individul se împarte în două: trup și spirit; primul este cel care călătorește în spațiu, al doilea este cel care călătorește în timp, fiind cel mai fragil, așa cum o demonstrează textul autoarei de origine braziliană, Rosana Crispim Da Costa în *Giorno ideale*: „Guardavo la fotografia della mia famiglia, del mio cane, della povera casa dove ero nata. Quanti ricordi ed emozioni passati lì. Gli affetti si portano dietro e non smariscono. Sono fonte vitale. Il corpo resiste alla distanza, lo spirito, no.”¹⁷

Autoarea Hana Demoz trăiește, prin emigrare, sentimentul de rădăcinării și al înstrăinării, al împărțirii propriei existențe în secvențe de viață, pe care protagonista textului încearcă, din răpuleri, să le întregască. Identitatea apare sub forma metaforei copacului, foarte des întâlnită la scriitorii migranți. Această metaforă este foarte sugestivă, reprezentând esența a ceea ce înseamnă de rădăcinarea, ruperea unității dintre corp și suflet, care poate fi tradusă prin moartea spiritului și poate chiar a aceleia biologice:

Se potessi dare un'immagine di me stessa, mi verrebbe in mente una radice piantata in un posto lontano. Essa rappresenta l'origine di tutto, è una radice piccola e innocente, ancora nascosta sotto terra in attesa della sua crescita. Lontano invece io vedo un tronco, anch'esso piccolo e in cerca di sviluppo. Ha voglia di crescere e creare dei frutti, ma gli mancano le radici. Lo stesso tronco si chiede confuso cosa ne sarà di lui...¹⁸

În textul relatat de o autoare de naționalitate italiană, apare ideea potrivit căreia imigrantele, dincolo de rolurile pe care le îndeplinesc în societatea italiană, sunt toate aceleași ființe umane care au alte roluri în familia din care provin: „...io capivo che dietro alle badanti, alle lavapiatti e alle ragazze sui bordi delle strade, c'erano madri e mogli che in Italia racimolavano soldi per un sogno di casa...”¹⁹ Ideea de solidaritate feminină începe să se definească încetul cu încetul, odată ce femeile reușesc să se cunoască, descoperindu-și adevărata natură umană, dar și forța, curajul, îndârjirea de a rezista într-o lume puternic masculină.

¹⁶ Francesca Paola Liborio, *Khaoula e le pagine migranti*, p.94. „Aceste rapoarte iau forma unui jurnal – manual structurat pe lecții de supraviețuire la Milano, atunci când ești clandestin: unde să găsești o masă gratuită, unde să te speli, cum să găsești de lucru. Prin intermediul acestui raport atât de neobișnuit, care se concretizează în momentul în care cel care urmărește este urmărit, se recunosc la nivel personal; Aurelio descoperă umanitatea Celuilalt și își dă seama că migranții și clandestinii sunt bărbați și femei, persoane, înainte de orice descriere.” (traducerea noastră).

¹⁷ Rosana Crispim Da Costa, *Giorno ideale*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 84; „Mă uitam la fotografia în care erau familia mea, câinele meu, săraca mea casă în care m-am născut. Câte amintiri și emoții petrecute aici. Sentimentele le porți cu tine și nu dispar. Sunt surse vitale. Corpul rezistă la distanță, spiritul, nu.” (traducerea noastră).

¹⁸ Hana Demoz, *Lingua Madre*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, p. 87; „Dacă aș putea să ofer o imagine despre mine, mi-ar veni în minte o rădăcină plantată într-un loc departe. Ea reprezintă originea tuturor, este o rădăcină mică și inocentă, încă ascunsă sub pământ, în timp ce așteaptă să crească. Departe, însă, eu văd un trunchi, și acela mic, încercând să se dezvolte. Vrea să crească și să facă fructe, dar îi lipsesc rădăcinile. Același trunchi se întreabă confuz ce o să se întâmple cu el.” (traducerea noastră).

¹⁹ Michela Mannoni, *Quella città*, Daniela Finocchi, *op. cit.*, pp. 113-114, „...eu înțelegeam că în spatele badante-lor (îngrijitoarelor), al spălătoarelor de vase și al fetelor de pe bordura străzilor, erau mame și soții care în Italia făceau bani pentru un vis de acasă...” (traducerea noastră).

Bibliografie

- Anghel, Remus Gabriel, Horvath, Istvan, *Sociologia Migrației. Teorii și studii de caz românești*, Editura Polirom, Iași, 2009.
- Astalos, George, *Fie pâinea cât de rea, tot mai bine-i la Paris. Interviuuri 1989-1994*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Bachelard, Gaston, *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefață *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski, traducere de Angela Martin, Editura Univers, București, 1997.
- Bete, Lavinia, *Psihologie politică: individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, București, 2001.
- Bocșan, Nicolae, Mitu, Sorin, Nicoară, Toader, *Identitate și alteritate*, Vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Botez, Mihai, *Românii despre ei înșiși: o cercetare de comunismologie prospectivă*, Editura Litera, 1992.
- Camilotti, Silvia, *Emancipazione e scrittura nei percorsi di autrici dal mondo*, Editura Mangrovia, Roma, 2009.
- Caria, Gianni, *La badante di Bucarest*, Editura Robin, Roma, 2013.
- Castoldi, Luigi, *Il romeno d'Italia*, Editura Gribauda, Milano 2004.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1988.
- Codrescu, Andrei, *Disparația lui Afară*, Editura Univers, București, 1995.
- Constantinescu, Silvia, *Exil. Oameni și idei*, Editura Curierul Românesc, 1995.
- Cotesto, Vittorio, *Lo straniero. Pluralismo culturale e immagini dell'Altro nella società globale*, Editura Laterza, Bari, 2002.
- , Vittorio, *Noi e loro. Immigrazione e nuovi conflitti metropolitani*, Editura Dazza, Gladys Basagoitia, *Curve, angolazioni, triangoli. L'Infinito Amore*, tipolitografia C. Castello, 1986
- De Albuquerque, [Fernanda Farías](#) și Jannelli, [Maurizio](#) *Principessa*, Editura Tropea, Milano, 1997.
- Deletant, Dennis, *Romania sub regimul comunist*. Traducere de Delia Răzdolescu, f.l., Editura Academia Civică, 2006.
- Dumitru, Sandu, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Editura Polirom, Iași, 2010.
- , *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990 – 2006*, Editura Universității, București, 2006.
- Cingolani, Pietro, *Romeni d'Italia. Migrazioni, vita quotidiana e legami transnazionali*, Editura Il Mulino, Bologna, 2009.
- Karnououh, Claude, *Românii. Tipologie și mentalități*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Eco, Umberto, *În căutarea limbii perfecte*. Traducere din limba italiană de Dragoș Cojocaru, Iași, Editura Polirom, 2002.
- Firan, Florea și Popa, Constantin. M, *Literatura diasporei*. Antologie comentată, Editura Poesis, Craiova, 1996.

Gatti, Fabrizio, Bilal. *Viaggiare, lavorare, morire da clandestini*, Editura Rizzoli, Milano, 2010.

Glodeanu, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, Editura Libra, București, 1999.

Iain Chambers, *Paesaggi migratori. Culture e identità nell'epoca postcoloniale*, Editura Meltemi, Roma, 2003.

Lingua Madre Duemillasei. Racconti di donne straniere in Italia, a cura di Daniela Finocchi, Editura Seb27, Torino, 2006.

Finocchi, Daniela, „Includere, escludere. La voce delle donne”, *El-Ghibli*, Anno 10, numero, December, 2013, <http://archivio.elghibli.org/index%3Fid=1&issue=10_42§ion=6&index_pos=7.html>, accesat 14/08/2015, ora 19,43.

Golfetto, Daniela, „Scrittura migrante, scrittura creativa” în *Lingua Nostra, e Oltre*, Anno 3, Numero 3 <71, http://www.maldura.unipd.it/masters/italianoL2/Lingua_nostra_e_oltre/LNO3_26luglio2010/Gofetto_69_71.pdf> (accesat 14/07/2015, ora 20, 19).